

Enyedi György egyházi beszédei.

I. Beszédeinek kéziratairól.

„Mit nem tett volna e férfi, ha a végzet életét hosszabbra nyújtotta volna! Senki sem volt nálánál a prédikálásban kedvesebb, a tanításban rövidebb és alaposabb; az írásban könnyebb, a nehézségek elhárításában szerencsésebb, a tévedések megezáfolásában biztosabb. Ezt bőven bizonyítják írott egyházi beszédei. Élete virágjában, midőn napról-napra hiresebb lett, s mindenkit bámulatra kezdett ragadni, az élet vészzei közül elköltözött a boldogok társágába, egy tisztes név emlékéit hagyván az utódokra“. Így méltatja Enyedi György érdemeit Thoroczkai Máté, ki a tanítvány kegyeletével tekint vissza a nagy mesterre. (Vesd össze *Ker. Magvető*. XXV. 214., 215.) S valóban, ha írásban fennmaradt klasszikus műveit vizsgáljuk, igazat adunk a fennebb idézett szavaknak s habozás nélkül elismerjük, hogy Enyedi György a XVI. száz végén Erdély legnagyobb egyházi szónoka volt.

Alig tíz éves papsága alatt háromszáznál több beszédet írt. Ezek közül — a mostoha idők miatt — csak egy jelent meg nyomtatásban, Hunyadi Demeter püspök felett tartott halotti oratóija; a többi tanítványai irogatták le a papok és mesterek, értelmesebb polgárok, sőt egyes főurak számára is. Így terjedtek el azok egész Erdélyben s utánok hol itt, hol amott új másolatok készültek.

Egyik szép példánya e nagy gonddal készült másolatoknak eljutott a távol Tiszamellékre is s hosszabb hányódás után, mintegy száz év óta, a sárospataki főiskolai könyvtár kínesei közé tartozik.

Ma már a sárospataki példánnyal együtt mindössze csak hat kötetet tudunk e régi kéziratokból felmutatni. Négy közülök a Simén-gyűjteménnyel jutott főiskolai könyvtárunk birtokába; az ötödiket Jakab Elek adta a székelykereszturi gymnasium könyvtárának. Egy-két jellemző vonást közöl belőle ugyane történetírónk „Enyedi György életében“. (*Ker. Magvető*, XXV. 136., 137. Vesd

össze 138. l.) Uzoni Fosztó István, azaz Kénosi Tósér János is, e példány hajdani birtokosa, ad némi rövid ismertetést róla. (*Historia Eccl. Tom. I.*) — Ennyi csak mindössze, a mit Enyedi prédikációíról eddig tudhattunk.

A kolozsvári protestáns theologiai fakultás tehetséges, ifjú történettánára, Pokoly József, Erdély egyháztörténetét ép oly kiváló szorgalommal, mint szerencsével kutatva, figyelmeztetésemre lehozatta a sárospataki könyvtár mindeddig ismeretlen maradt Enyedi kódexét. Így nyílt alkalom e könyvtárnok társam kollegiális szives-ségéből behatóan megvizsgálni e ritka beesü kéziratot, melyet unitárius kéz (haesak modern formában nem) egy pár száz esztendő óta nem forgatott. Tanulmányom eredményét a nyelvtörténeti rész elhagyásával a következőkben foglalom össze.

II. A sárospataki Enyedi-codex.

Enyedi prédikációinak a sárospataki könyvtárban őrzött kötete vaskos, negyedréti alaku könyv, melyet a XVII. sz. közepén Kolozsvárrtkötöttek be, mint ez a kötés formájából s a kötés belléseként felhasznált nyomtatványokból kitünik. A könyvbe foglalt kézirat elől-hátul esonka lévén, csupán közepén, a prédikációk első csoportjának, a III-ik Triacas-nak végén találhatunk két sornyi följegyzést a könyv egykori másolójáról. E följegyzés ma már elhalványult vörös tintával történt. A név, az aláírás, fájdalom! e följegyzés mellől olvashatatlanul ki van törölve:

„*Finivi A. D. 1638. die 5 May. Regi seculo immortalis soli sap. (?) Deo gloria. Laus et honor in secul.* . . .

A másolat vastag, erős papíroson, apró, gyöngyszemhez hasonló betűkkel igen ügyes, gyakorlott kézre vall. Vörös czimeivel és vörös kezdőbetűivel valamelyik előkelőbb erdélyi pap vagy nemes számára készülhetett. Az ismeretlen XVII-ik százbeli birtokosok egyikének kezétől is maradt fenn a könyv tábláján néhány érdekes följegyzés. Mindjárt az első tábla alsó részén belől ez olvasható:

„Anno 1659. circa festum Pascalis. Az nagyhatalmú Isten Tár országbul Uzo nevő Tartománybul engemet szabaditván, az hul (az) Tanajs (Don) vize az Fekete Tengerben szakad, által kelvén az Tanaison Bela (Biela?) Czerkónál, vitettem postán az Fejér Orosz országghí Kenezhez Belgradra; az az király ismet vitetett postán onnét az az Muszka czásárhoz, Sztoliczára; az czásár városában, ott mulatván három héltig, az czásár postájával onnét is eljöttem és így eléb-eléb utamat követ-

vén (kitörölve) érkeztem ide F Isten segítségébül in Anno 1660. die 1. Januarij“. Czásár (?) János (?)

A papirlap felső részén ugyane kézzel ez van írva: „*Memo-riale*“. Alatta nagyobb betűkkel:

„Anno 1662. die 3. Februarij. Atta Isten ez világhra az én Kis Fiamat, Cz Ferenczet“.

„Anno 1664. die 4. Januarij. Atta Isten ez világhra az én Fiamat Cz . . . r Pállt“.

A könyv hátsó táblájának beloldalán szintén ugyanettől a kéztől még a következő bejegyzés olvasható:

„Kendgyel Ferencz szolgálómnak kezdetett esztendeje 1661. die 14. Junij“.

„Attam mindgyárt neki egy szürt, egy szüveget, egy bokor (pár) czizmát. — A czizmát patkolták meg pro Den. 9. Ugyanakkor attam nekie Den. 36., ados volt az korczomára“.

„*Praedicator fizetését attam érette Den. 12*“. (Tehát azon a vidéken még a cseléd is fizetett papbért!)

„*Az Praedicator bízát is megattam érette*“. Feljebb: „*alias Den. 6*“.

„Az után vöttem nadrágot nékie fh. 2“.

A könyvnek 1660. körüli tulajdonosa ezek szerint, mint a följegyzések nyelvéből is kivehetni, aligha nem kálvinista birtokos volt valahol a Partiumban Szaboles körül.

Mert e helyre vezetnek a mindjárt ezután következő nyomok is.

A „III. Triacas“ utolsó üres lapján több nevet látunk beírva. A legrégebb Kállai István lehet, kihez már csonka állapotban került a könyv. Kállainak számos névbejegyzése közül a legteljesebb ez: „*Steph. V: Kállai in Bethulia Compar. polt. 12. 1718. m. p*“.

Ez a Bethulia a Nyírség volt, mint Pokoly József úrtól értesülők. Kállaitól, ki szorgalmasan kitörölgette a régebbi neveket s ki a táblára is gondosan felírta a maga birtokjogát („*Steph. V Kállai emptus polt. 12. 1718.*“), alkalmasint már 1718. első felében tovább vándorolt a könyv, legalább a hátsó tábla alján álló bejegyzés ezt bizonyítja:

„Verus Possessor Petrus F. Szatthmari possidet vera possessione. Anno Dni. 1718. 19. Die 27. Augusti (?) ex Donatione Perill. ac Gener. Dnae. Szent. . . . (?) = Viduae (?) J. Kerekes (?)“.

Szatthmári után, úgy látszik, Gönczi Sámuelhez jutott kódexünk 1733. jun. 22-én (?), mint ez a III. Triacas végső lapján olvasható:

„Jure ac legitime successit in possessione Samuelis Gönczi (?) in

Anno Domini 1733/4. die 22. Jun. In Rivuliense (?) abitur (?)
D: a: Pet: Földi“.

Ugyanott „Johannis Erdőlj“ neve máig épen maradt. Erdődi huzhatta ki csaknem a felismerhetlenségig eltorzítva a Gönczi és Földi neveket.

Ennyi hányódás után jutott a megviselt kódex valamelyik tanuló ajándékából a sárospataki collegium birtokába, hol a régies pecsét tanúsága szerint már jó idő óta őrzik. („*A S: Pataki A(nya?) Oskola Könyvtára*“). Könyvtári jegye: *M. IX. 770.*

Beosztása e becses kézirati műnek a következő. A hiányosan fönmaradt kötetben a III. és IV-ik Triacas prédikációi, tehát összesen 66 prédikáció volt eredetileg. (Egy triacasra 30 helyett 33 beszédet számítva, talán azért, hogy három triacasszal egy „centuria“ betölthető legyen.) A III-ik Triacas 373 lapból, a IV-ik mintegy 342 lapból állott; tehát egy-egy prédikáció átlag 5—6 4r. levélnyi terjedelmű, a legutolsó nyolcznak kivételével, melyek félakkora vázlatok gyanánt tűnnek fel.

A prédikáció-csoportok külön czimlapjai után a tartalomjegyzék következett ilyenképpen:

„*Ez Negyedik Triacasban lévő külömb-külömbféle és üdökre alkalmaztatott Conciók themáinak táblája*“.

Azután egy diszesebb és könnyebben áttekinthető index áll a locusok megjelölése és a prédikációk rövid latin czimével. A IV-ik Triacasé ilyen formán kezdődik:

QUARTA TRIACAS (Vörös betűkkel.)

Concionum Georgy Eniedini.

Loci Scripturae in hoc Tomo explicati. Et:
Loci Communes praecipui hic tractati.

Psal. 82. Con. 100. Precatio ad Deum hostibus ingruentibus. Fol. 1.
Ex eodem Psal. w. 10. Con. CI. fol. 15. (Convenit, 127. eodem.)

Áttérve a prédikációk rövid ismertetésére, a kódex a III-ik triacas LXXXIX-dik conciójának végével a 249. lapon kezdődik. A kötet elejéről tehát 248 lap elveszett. A 250. lapon kezdődő XC-ik concio Joann. Cap. 7. v. 16-ra van építve: „Az en tudomaniom nem enym, hanem aze, az ki engem el kwldeöt“ etc. E prédikációból csak a bekezdés eleje maradt meg, a következő

XCI-ikből is csak néhány sor s a XCII-ikből negyedfél levél. (277—288. l.)

A esonkán fenmaradt 89-ik oratio Izrael királyainak vétkeiről szólt s megtérésre inté a népet, hogy úgy ne járjanak, „mint jára Osiás és az Israel országa“. „Hogyha meg nem térünk, hasonlóképpen mi is mindnyájan elveszünk“. A 90-ik beszéd az igaz tudományról, az egyedül igaz vallásról adott felvilágosítást. A 91-ik Krisztus istenségének mivoltát fejtegeti és a pápisták ellen volt irányozva. Helyén való a fenmaradt kis töredékből közölni e két kijelentést:

„Minden kétség nélkül bizonyos dolog, hogy ez Jesus igaz Messias volt“. (271 l.)

„ . . . itt Sz. Péter, hogy Urrá és Christussá tétetett. Tehát az igaz Christusnak vött és adatott Urasága (és Istensége vagyon) vagyon. (*Igy!*) És mind az irás, mind ő maga Christus Urunk mindenütt azt kiáltja, hogy valamie vagyon, de mind adatott ő neki. Hogy-hogy állhat meg azért azoknak vallások, kik az Christust örökkévaló, ő magától való Istennek vallják?“(272. l.)

Látnivaló ezekből, hogy a kódex kálvinista tulajdonosának lehetett némi oka egyik-másik prédikációnak kitépésére.

A esonka 92-ik beszéd szintén polemikus irányu, a szent lélek elküldéséről szól, tehát pünkösdi beszéd. A befejező részben nem minden erő nélkül állítja Enyedi:

„Az derék szentírás világosan mondja és kiáltja, hogy *egy az Isten*. 83. (Psal. ?) Pál és ő maga Christus Urunk azt mondja, hogy az mi Urunk Jesus Christusnak Szent Atyja az. Hova kell ennél nagyobb világosság? Az az egy igaz Isten, az ki régen az Apostolokra kiönté az ő szent lelkét és tudatlanokból böleseké tevé: világosítsa meg az ő szent lelkével az mi szívünket is, hogy az ő igasságát megérthessük és minden hamis patvarkodások ellen megoltalmazhassuk; hogy az igaz vallásban megmaradván, amaz örök dücsőségnek Coronáját az utolsó nagy napon elvehessük. Amen“. (288. l.)

A XCIII-ik prédikáció (ezime: *Concio Natalis*) szintén esonka. Alapigéje János 8-ik részének 56-ik verse. A 288. lap közepétől a 305. lap aljáig terjed, de közbül a 293—296. lap, tehát két egész levél hiányzik belőle. Érdekes e prédikáció végén a Dávid Ferenc esetére való fölismerhető vonatkozás:

„Tanuld meg azért, hogy nem mindjárt hamisak azok, az kiket tüze-vízre méltóknak kiáltnak lenni, avagy az kiket a vallásért megölték. Ez volt eleitől fogva sorsa és állapotja az híveknek és az igazság vallóinak. Az nyomoruságban esett hívek is, az kik az igazságért szenvednek, vigasztallják efféle példákkal magokat. Megmondta

régen ezt Chistus urunk, hogy ha az gazdát Belzebubnak mondják, az családot annál inkább; ha az főt kergették, vesztegették, szidalmazták, nem csuda, ha a tagoknak nem kedveznek“. (304. l.)

E prédikáció aljára a 293. lapon a másoló nagyobb betűkkel odajegyezte: *Triacas Concionum Hungaricarum Georgii Enyedini.*

A „Concio XCIV.“ egyike a legérdekesebbeknek az egész kötetben. (305—317. l.) A katolikusok ellen van intézve s alapigéje az Enyedi híveinek ily biztatón hangzik: *Ne fély kiczin nyai, mert teezet az tü Atiatoknak, hogy országot adgion tü nektek. Luc. Cap. 12. w. 33.* Felemlíti itt Enyedi Ahabnak és a Baalnak sok számtalan papjait, kikkel szemben az isten embere csak egyedül vala. „Nem áll tehát az sokaságon az igaz vallás!“ Majd reá tér az unitárius vallás régiségére s híveinek állítólagos csekély számára. Mivel Enyedi idejében az unitáriusok közhit szerint a legszámosabban voltak, e történeti érdekű részt teljes egészében kell közlenünk olvasóinkkal:

„Sőt nem csak a hűtötlenek, de gyakorta az igazak is nem tudják, kicsodák és nem ismerik meg az igaz tudományu embereket. Példa erről Illies propheta, ki azt tudá, sőt ugyan azt is mondá, hogy nincsen ő nálánál több istenfélő az ő idejében. 3 Reg. 19. De azt mondá az Ur neki: Hattam én Israelben hét ezer férfiakat, kiknek térdek nem hajlott meg a bálvány előtt és kiknek szájok nem imádták őket, hogy kezeket megcsókolták volna. Honnat tanuljuk meg, hogy méltatlan és hamis azoknak patvarkodások, az kik abból akarják megmutatni, hogy az mi vallásunk az egy Isten felől nem igaz, hogy csak egynehányan vagyunk, az kik ezt az hűtöt tartjuk: azért nem lehet igaz. Ez ő patvarok szintén olyan, mint hogy azt hirdeté, hogy csak ez minap költ új hűt. Új hűt, ha az Biblia új könyv. Mind ez széles világon sincs penig régiebb könyv az Bibliánál; ott vagyon megírva az mi vallásunk. De az övék csak ez minapi, mert csak Chistus urunk születése után költ. Megmutathatjuk az önnön könyvekből, mikor költötték, csinálták az Conciliumokban az Háromságot; mikor költ az apró gyermekek keresztelese, az bálványoknak templomokban való bevitele és egyéb efféle istentelen babonaságok. De az mi vallásunk elébb volt Chistus urunk születésénél két annyival is, az mennyi ideje, hogy ő ez világra született. Micsoda arczával merik hát új tudománnak mondani, az mely ez világgal kezdetett? Új az övék, csak tegnapi ehez képest, mert az római pápák faragták agyokból nem régen. Noh, az minémű igaz és erős ez, szintén olyan az is, hogy igen kevesen vagyunk ezen az valláson. Megengettük, hogy ő hozzájok képest kevesen vagyunk; mert ugyanis sok ez gaz, az por, az fővény, de kevés az arany benne. Azért akki okos, nem sokaságban, hanem az kevésben, nem az bő dologban, hanem az ritkában helyeztetni az böcsületet. Sok az kovács kő, de kevés az gyémánt. De mindazonáltal nem oly kevesen vagyunk,

az mint ők itélik és mondják. Ez mi országunk egy kis szegelet föld, dicsértessék az Ur Istennek neve! *itt is nemcsak huszonötön vagyunk, hanem még huszonötnél is többen csak tanító renden is. És egy, az egész gyülekezet előtt, kinek szava meghihetős és mindeneknél tisztességes hira vagyon, azt mondá, hogy vadnak egy részecskéjében országunknak, kik itt jelen nem voltak mostan. 62 praedikátorok, kik az egy élő Istennek és az ő sz. fiának vallásában, mindenben velünk edgyeznek és velünk azon egy Istent vallják és praedikálják; kik hogy itt nem voltak, az üdönek veszedelmes volta és az messze való hely nem engedte. Hát, hol vadnak az sok Nicodemusok, kik közül egy néhányat tudunk, sokakat nem ismerünk, kik az Istennek igazságát kötve-fogva tartják; kik csak alkolmatosságot várnak és az Urnak meglátogatásának napját várják? Nem olyan kevesen vagyunk tehát, az mint az mi ellenközöink hirdetik. De ha szintén kevesen volnánk is, nem elég ok hozzá, hogy hamis vallásunk; mert itt is azt mondá Christus urunk: *Ne félj kicsin nyáj!*" (310—312 l.)*

Mielőtt e sok tekintetben nevezetes prédikációval végeznénk, meg kell jegyezmem, hogy Jézus a tautványok elbocsátásánál mondá az alapul választott igéket; de az Enyedi beszédének másolatából nem tűnik ki, hogy az nála zsinati beszéd volna. Pedig sok kétséget eloszlatna most csak a legegyszerűbb kijelentés is. Mert valószínű, hogy e prédikációt az 1596—7. tájt tartott zsinatok valamelyikén mondotta el, mikor a háborus hírek miatt csak valami 25-ön jelentek meg a gyűlésen a papok. A 62 gyülekezetre való hivatkozás Háromszékre illik, hol a kálvinisták és unitáriusok Dávid Ferencz ideje óta közös gyülekezetet alkottak. E közösségből természetesen folyt, hogy a gyűlésen jelenlevő nikodémista atyafi az összes háromszéki protestáns papságot unitárius hitvallóknak nyilvánította. Keserű Dajka fellépését is később innen lehet magyarázni.

A 95-ik prédikáció a 79. zsoltár 1-ső verséről szól. (Úr Isten, a Pogánok jöttek az te örökségedben.) A zsoltárok eredetéről ebben Enyedi így nyilatkozik:

„Vedd eszedben, hogy ez Soltár-könyvben vadnak sok dicsiretek írva, kiket nem Dávid szerzett, sem nem ő idejében költöttek, hanem kiket ő előtte s kiket utánna, mint ez igen nyilván vagyon. Hogy pedig mind az egész könyvet Dávidénak nevezzük, nem egyéb az oka, hanem hogy nagyobb részét Dávid írta és az ő idejebeli szent és bölcs emberek csinálták. És ezért az többi is mind az ő neve alatt vadnak“. (320. l.)

E prédikáció végén a török-tatár igából való szabadulásért könyörög, a kik úgy nyomorgatják a keresztényeket, mint hajdan a chaldéusok a zsidókat. A 96-ik beszédet is ugyanazon zsoltár 5-ik

versére alapítja. („Meddig haragszol, uram“? 330—341. l.) Tárnya is ugyanaz: a pogányok kegyetlensége s azoktól való megszabadulás. Egyik vonatkozásából kiderül, hogy e prédikációzt egy néhány nappal mondta el Enyedi a 95-ik után.

Azt is föl kell említenünk, hogy e beszédében igen érdekesen mutatja föl az ó- és új-testamentum közötti különbséget. Felfogása nem kedvez az akkor mindinkább terjedő szombatos iránynak:

„Más az Ó- és az Új-Testamentumnak ideje és sokkal nagyobb tökéletesség kívántatik az Új-Testamentumnak faitól, hogynem régen az Ó-Testamentumbeliectől; az miképpen Christus Urunk bővön megmutatja Matt. 5. Azért nem csuda, ha az, mi az Ó-Testamentumban megengettetett, az Új-Testamentumban megtiltatott“. (338. l.)

A 97-ik politikai tárgyú beszéd, a hadindítás veszedelmes voltáról és a háboru kétes kimeneteléről szól. Amasias példáját hozza fel intésül (alapige: 4 Reg. Cap. 14, v. 8.) s a hadi fegyelem javallásánál a római történelemre is hivatkozik. „Okoskodjunk azért és az régi példákat ne csak azért hallgassuk és olvassuk, hogy fülünket gyönyörködtessük vele; hanem képesoljuk és alkolmazzassuk magunkra, az üdőre, állapotunkra“. (352. l.) Józan észjárását igen jellemző, sajátóságos érveléséből ezeket szemeltem ki: „Csuda állat az ember! ha nyomoruságban vagyon, kesereg, panaszkodik, megalázza magát; ha jó szerencséje vagyon, mindgyárást elragadja az ló“. „Ha miben jó szerencsénk, elémnetelünk vagyon, ne fujjuk föl magunkat, ne dicekedjünk, ne nyujtózzunk killjebb az lepelnél, mert bizony megfázik a lábunk; hanem tartsuk határunkban mi magunkat, az miképpen adá tanácsul Joas Amasiasnak“. (344—345. l.) A prédikációzt ezzel az intéssel végzi be: „Im meghallók, mint jára Amasias! Az Úr Isten ótalmazza országunkat, fejedelmünket és mindnyájunkat fejenként, hasonló nyavalya, veszedelem és esettől! Amen“. (341—352. l.)

(Folytatása következik.)

KANYARÓ FERENCZ.

Egyháztörténelmi adatok.

CXXXIII.

Pálffy Mózes levele atyjához Pálffy Zsigmondhoz. 1767.

Bizodalmas drága Atyám
Uram!

Atyám Uram Atyai kegyes Levelét Fiuí alázatossággal elvettem (mely expedíáltatott 24-dik Áprillisban, én pedig kaptam 26-dik Májusban), más Leveléről is emlékezik Atyám Uram és azon Levélben lett volna zárva nekem is egy Levél, én a Kapitány uramot mindgyárt megkerestem (jóllehet most a Compániáját elvették és adták a 7-ik Majornak Kókásnak, és neki adtanak más utolsóbb Companiat), de ő azt mondgya, hogy semmi Levelét Atyám Uramnak nem vette, hová lett az Levél, hová nem, én azt bizony nem tudom. Épen ezt vártam, hogy Atyám Uram atyai Kegyes akarattyát megtudhassam; mind Isten, mind Ember tudgya, hogy nem gyermeki állhatatlanság ingerelt arra, hogy a katonaságot elhadgyam, hanem jövődöbeli Szerencsémnek hátramaradása, melyet okoz csak a Religióm; mindsem pedig Religiomat elhadgyam, inkább köldülni megyek; mert arra soha kedvem nem volt, jóllehet Oberlientságot ma is mindgyárt kapnék, ha elakarnám hagyni Vallásomat, azért is azon semmit éppen ne szorgalmatoskodgyék Atyám Uram, hogy miképen kereszteneik elengemet; mert azt minden bizonyal megkapom, mivel én már a Regimentnél jelentve vagyok és vége is van már alkalmasint mindennek, csak éppen erre várnak, hogy mivel a Nemes Regiment rajtam Vallásom mián nem segíthet, tehát Kivánságom mondjam meg igaz serény szolgálatomért mit kívánok, azért is Én egyebet nem kívánhatok és nem is kívántam a N. Regimenttől, hanem hogy engemet mint Tisztet cresszeneik el, jóllehet egy kis költésbe ezt ha megadják kerül, mindazonáltal mégis böcsüllet holtomig lesz, ha Tiszti titulussal elmehetnek; megadják-é vagy nem, nem tudom, tudom azt, hogy sokan lesznek a kik azt mondják, hogy rosszaságomért nem lehet tisztségre kapni, mind az által Isten haza vivén, meg fogom mutatni a N. Regiment attestátumából, hogy viseltem magamat. Én pedig azt mondom, hogyha én tudnám, hogy nekem valaha Atyámfiái közül orromra vetné ezen szolgálatomat, vagy pedig köl-